

3 בפברואר 2019

שלום רב,

הנדון: **בחירות 2019 – נושאי חינוך : (1) קידום שוויון בחינוך ; (2) חינוך לחיים משותפים**

לדמוקרטיה ונגד גזענות

לקראת הבחירות, אנו מבקשים להעביר לידיכם סוגיות מרכזיות בתחום החינוך שיש לקדם כדי להבטיח שוויון בחינוך, וכן על מנת לקדם חברה דמוקרטית ולא גזענית.

1. שוויון בחינוך וצמצום פערים

א. תשלומי הורים

הפערים בין תלמידים מקבוצות אוכלוסייה חזקות ומוחלשות בישראל הם מהגבוהים במדינות העולם המפותחות, ומתבטאים כמובן בהישגי התלמידים, כפי שמעידים פעם אחר פעם מבחני המיצ"ב ומבחנים בינלאומיים שישראל נוטלת בהם חלק. פערים אלה נובעים ממגוון סיבות, אך אחת הבולטות והמהותיות ביותר היא סוגיית תשלומי ההורים. נכון להיום, ההסדרים בחוזרי מנכ"ל משרד החינוך מתירים גביית תשלומי הורים שנתיים בסך אלפי שקלים ורכישת אמצעי קצה (טאבלטים ומחשבים ניידים) מכספי הורים בבתי ספר מתוקשבים, שבהם מהווה המחשוב חלק אינטגרלי מהלימודים.

כיום משמשים תשלומי ההורים לרכישת שירותי חינוך העומדים בלבת תוכנית הלימודים, ומאפשרים חינוך איכותי יותר, שסולל כניסה למסלולים נחשקים באוניברסיטאות ולאחר מכן לשוק העבודה, באמצעות מימון פרטי בבתי ספר ציבוריים. בין היתר, משמשים תשלומים אלה עבור מרכזי למידה שנועדו לצמצום פערים, רכישת מקצוע בחירה מוגבר לבגרות, העשרה בשני מקצועות לבגרות, שעות תל"ן רבות, צמצום כמות, סמינריונים, שבתות, מעבדות והצגות – תכנים שמיתרגמים בפועל להצלחה בבחינות הבגרות ולהעשרה. תשלומי הורים גבוהים במיוחד נגבים בבתי ספר ייחודיים ותורניים.

מזעזע לגלות, כי יצירת הפערים מתחילה כבר בגן. ועדות חריגים התירו לגבות מהורים לילדי גן תשלום שנתי בסך 3,000 ש"ח עבור תוכניות פדגוגיות במסגרת שעות הגן, שלמעשה נועדו לרכישת תוספת סייעת. היתר זה משמעו, בין היתר, שהמשרד מוותר על טיפול באחד מהחוליים המרכזיים במערכת: מיעוט אנשי הצוות בגני הילדים, והצבת תקן חניכה רחוק שנות אור מהתקנים המקצועיים המקובלים במדינות האיחוד האירופי.

ועדת החינוך של הכנסת היא הגורם המוסמך בחוק לאשר גביית תשלומי הורים במערכת החינוך. בשנת הלימודים תשע"ח, לדוגמה, התירה הוועדה לגבות מהורי תלמידים תשלומי רשות שנתיים בסך 269 ש"ח (בקדם יסודי) ועד 1,388 ש"ח (בכיתה י"ב). אולם היא נסמכת על ההיתרים שבחוזרי המנכ"ל, שמתירים גביית סכום בסיס של כ-7,000 ש"ח ועד ל-10,000 ש"ח בשנה.

יש לפעול לבחינה של תשלומי ההורים החריגים ולצמצום הפערים.

ב. מצב החינוך הערבי

על אף התוכנית הממשלתית לצמצום פערים בחברה הערבית, הפערים בחינוך עדיין רחבים מאוד ביחס לחברה הכללית. בין השאר, חסרות אלפי כיתות לימוד, והתקצוב לתלמיד ערבי עדיין פחות באלפי שקלים מהתקצוב לתלמיד יהודי. חמור במיוחד המצב בקרב החברה הערבית בנגב (המדינה מכירה בצורך ב-1200 כיתות לימוד) ובערים מעורבות. מציאות זו משפיעה באופן דרמטי על הישגי התלמידים הערבים, על אחוזי נשירה ועוד. יש לפעול לצמצום פערים בחינוך הערבי. יש לגבש תוכנית מפורטת למתן מענה לצרכים בתשתיות הפיסיות. כך יש צורך לתת העדפה מתקנת בתוכנית החומש לבניית 17,000 כיתות בחמש השנים הבאות בחברה הערבית. חלק מהחסמים לבניית מוסדות חינוך ביישובים ערביים קשורה לבעיות קרקעות, ותכנון ובנייה. יש להקים וועדה בין משרדית להתגברות על חסמים מסוג זה, כדי להבטיח טיפול בבעיות התשתית בתחום החינוך.

בשנים האחרונות, המדינה העבירה כ-130 מיליון ש"ח בשנה בטיפול בתחום החינוך הבלתי פורמלי. המדובר בצעד מבורך וחשוב, ועם זאת יש לקחת בחשבון שהפערים בתחום זה בין החינוך הערבי לעברי הם תהומיים. לפיכך, יש לגבש תוכנית מיוחדת לחיזוק החינוך הבלתי פורמלי בחברה הערבית.

מבחינת התכנים נוצרה גם כן מציאות מדאיגה. לאור התחזקות המרכיב האתנו-יהודי-ציוני בתכני החינוך בישראל, המצוקה ותחושות הניכור אצל התלמידים והמחנכים הערבים הלכו והתעצמו, במיוחד לאור ההתעלמות מהצרכים הזהותיים של החברה הערבית בישראל. בעיה זו בולטת במקצועות מעצבי זהות כמו מקצוע האזרחות, אשר הפך בשנים האחרונות למקצוע חד כיווני, שגוף הידע שלו בנושא דמוקרטיה הלך והצטמצם. על-פי הפרסומים מהעת האחרונה, התרגומים לספרי האזרחות בערבית שאמורים לצאת לאור בקרוב הם בעייתיים, כך שספרים אלו לא ייתנו מענה לחברה הערבית. מציאות זו מחייבת שינוי כיוון בכל מה שקשור לתכני החינוך בישראל בכדי להשתית תרבות דמוקרטית, רב תרבותית וחינוך לחיים משותפים.

2. חינוך לחיים משותפים, לדמוקרטיה ונגד גזענות

בדוח מיוחד בנושא [חינוך לזכויות אדם ולדמוקרטיה והחופש האקדמי](#), שפרסמנו ב-2010, הצבענו על יישום חלקי ובלתי מספק של דוח ועדת קרמניצר משנת 1996 שעוסק בחינוך לגזענות, ודוח "חינוך לחיים משותפים בין יהודים לערבים בישראל" משנת 2009, ועל תפיסה צרה וחלקית ביותר של חינוך לדמוקרטיה ולזכויות אדם במערכת החינוך. דוח מבקר המדינה בנושא זה, שפורסם ב-2016, מאשר שלא הרבה השתנה בהקשרים הללו.

למעשה, המצב רק הלך והתדרדר. התדרדרות זו באה לידי ביטוי בפגיעה במעמד החינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים, בשינויים בלימודי אזרחות שפוגעים בנושא דמוקרטיה, באי ציון ימי זכויות אדם כראוי במערכת החינוך ועוד.

חינוך נגד גזענות: יש להגביר את המאמצים והמשאבים המושקעים במשרד החינוך בתחום החינוך נגד גזענות, ובכדי ליישם את ההמלצות החינוכיות החשובות של דוח "הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה" (שמתייחסות בהתאם להתחייבות משרד המשפטים, לא רק ליוצאי אתיופיה) באופן שיתרום למאבק הכללי בגזענות במדינה.

נקדים ונאמר, שהגזענות היא תופעה שהולכת ומתרחבת בחברה בישראל, דבר שמעורר חששות ובעיות רבים, שכן תפיסת עולם גזענית, לא רק שפוגעת בכבודם של אנשים רבים מקבוצות אוכלוסייה שונות, אלא מהווה גם סכנה למרחב הדמוקרטי במדינה בכלל, לשוויון ולקיומן של זכויות בסיסיות נוספות.

תוכנית משרד החינוך למאבק בגזענות: משרד החינוך הכריז אמנם על תוכנית חינוכית חשובה למאבק בגזענות, אך מעבר לכך שחסרים בה מרכיבים שונים שהם חיוניים לדעתנו כדי שתהיה אפקטיבית, הרי שנראה שהתוכנית לא יושמה בפועל. התקציבים המועטים המוקצים למטה לחינוך אזרחי ולתוכניות בנושא חיים משותפים בין יהודים לערבים ולדמוקרטיה מעידים על כך. על משרד החינוך ליזום מהלך מערכתי מקיף לחינוך לחיים משותפים, וליישמו תוך הקצאת משאבים הולמת. אנו פונים בזאת לבקש, שהמשרד יגזור מתוכנית המסגרת שפותחה על-ידי המטה לחינוך אזרחי תוכניות עבודה ליישום, יגדיר לוח זמנים וכן יקצה לתוכנית את המשאבים הנדרשים ליישומה, ויפרסם את כל אלה לעיון הציבור. נדגיש כי לדעתנו תוכנית זו יכולה להוות שלב ראשון וחשוב, אך אין להסתפק בה, שכן נדרש מהלך כולל ורחב הרבה יותר.

החינוך לחיים משותפים ולמניעת גזענות חייב להיות רכיב משמעותי בהכשרתם של מורים ומורות בישראל, הן במוסדות להכשרת מורים והן בהשתלמויות מקצועיות.¹ בנושא זה אנו מצטרפים למסקנות הדוח למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה (דוח פלמור), הממליץ על הכשרה שיטתית ומחייבת של מנהלים, מורים ועובדי מטה בנושא גזענות, ובניית תוכניות עבודה שיכללו השתלמויות חובה בנושא שוויוניות ומניעת גזענות ואפליה.²

מבקר המדינה מתח ביקורת על כך שתכנים העוסקים במניעת גזענות אינם נלמדים כחלק מתחומי דעת מרכזיים כמו אזרחות והיסטוריה. אנו מסכימים עם ביקורת זו, אך סבורים כי תכנים העוסקים במניעת גזענות חייבים להיות חלק אינהרנטי מתחומי דעת מגוונים אף יותר מאלה שצוינו בדוח. תהליך חינוכי משמעותי נגד גזענות צריך להתפרס על פני ערוצים רבים, מקצועות לימוד שונים וחוויות מגוונות המזומנות לתלמידים ולתלמידות במערכת החינוך, החל מהגן ועד התיכון.

המלצות "הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה" (דו"ח פלמור) בתחום החינוכי: ביולי 2016 פורסם דוח "הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה", והממשלה אימצה אותו. אנו מברכים על הדוח ועל המסקנות החשובות בתחום החינוכי. אנו מסכימים עם הצוות שכתב את הדוח, על כך שחשב שאין להסתפק בכלים משפטיים למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה, והמליץ על סדרה של מהלכים חינוכיים מחייבים בהכשרת מורים ובתוכניות לימוד. הדוח כולל המלצות מגוונות שמטרתן צמצום פערים בחינוך ושילוב אנשי חינוך בתפקידים בכירים, ואנחנו חושבים שהכלים שהוצעו הם נכונים וטובים. **יש להבטיח את עצם יישום ההמלצות. אך על מנת שתהיינה אפקטיביות, יש להבטיח גם את הדברים המפורטים להלן:**

(1) יש לוודא כי ההמלצות לא מיושמות לגבי קבוצת העולים מאתיופיה בלבד. אנו חוששים שההמלצות עלולות להיות חסרות תועלת במיגור התופעה הכללית של גזענות בחברה בישראל, אם הן תעסוקנה רק בגזענות נגד קבוצה אחת. אנו סבורים שהטיפול בגזענות צריך להיות

¹ בנושא זה ראה את נייר העמדה שפרסמנו בדצמבר 2015 [חינוך נגד גזענות בהכשרת מורים ומורות](#), מאת ד"ר גליה זלמנסון לוי.

² [דוח הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה](#), יולי 2016.

הוליסטי, דהיינו – טיפול בגזענות כתפיסת עולם וכתופעה שממנה סובלות קבוצות שונות בחברה. גזענות היא תפיסת עולם שרואה בקבוצות "אחרות" נחותות מהקבוצה "שלי". מי שמאמץ דרך חשיבה כזו, תמיד יראה ב"אחרים" נחותים – בין אם הם משתייכים לעם אחר, לקבוצה אחרת בתוך העם שלו, למגדר שונה, הם בעלי נטייה מינית שונה וכו'. לכן מאבק בגזענות ששם במוקד קבוצה אחת שנפגעת עלול להיכשל, כי הוא לא נאבק בדרך החשיבה הגזענית: קשה להמשיך לחשוב בדרך שמחלקת את האנשים על פי היררכיה ולהוציא מן הכלל רק קבוצה אחת. דרך פעולה כזו עלולה גם להשיג את ההפך, ולהנציח את היחס לקבוצה שבמוקד התוכנית כ"אחרת" וכנחותה". עלול גם להשתמע ממנה שגזענות נגד קבוצות אחרות היא לגיטימית. לפיכך יש להבטיח, כי המסקנות יורחבו ויעסקו בכלל האוכלוסיות והקבוצות הסובלות מגזענות בישראל.

(2) חשוב להנכיח תכנים אלה בהקשר חיובי בתחומי דעת שונים – מלימודי האמנות, דרך הוראת השפות והמקצועות ההומניים השונים, ועד לימודי המתמטיקה והמדעים.³

בכבוד רב,

דבי גילד-חיו, עו"ד
מקדמת מדיניות וחקיקה

טל חסין, עו"ד

שרף חסאן
מנהל מחלקת חינוך

³ ראה הצעות יישומיות בספר [שיעור לחיים: חינוך נגד גזענות מהגן ועד התיכון](#) בהוצאת האגודה לזכויות האזרח, מרץ 2015.